

שיעור שביעי

בעניין בא במחותרת

הגמרא (ב ע"א-ע"ב) מביאה ראייה ש"אור" יממא הוא :

מיתיבי: "לאור יקום רוצח יקטל עני ואביון ובלילה יהי כגנב" (איוב כד), הא מדקאמר ובלילה יהי כגנב – אלמא אור יממא הוא! – התם הכי קאמר: אי פשיטא לך מילתא כנהורא, דאנפשות קאתי – רוצח הוא וניתן להצילו בנפשו, ואי מספקא לך מילתא כליליא – יהי בעיניך כגנב, ולא ניתן להצילו בנפשו.

יש כאן שאלה בפשט הגמרא. הגמ' אומרת שהפסוק נצרך ללמד שכאשר מסופק אם הוא רודף או לא – אסור להורגו. וקשה, הרי מבואר בפ"ח דסנהדרין (עד ע"א) שאיסור רציחה יש בו יהרג ובל יעבור, ואין בו את ההיתר של פיקוח נפש, דמי יימר דמא דידך סומק טפי, דילמא דמא דידיה סומק טפי. עם כל זה, מחדשת התורה שבמקרה של בא במחותרת איסור רציחה נדחה מפני פיקו"נ, דהיינו שמותר להורגו במקרה שרודף אחריו להורגו. פיקו"נ של הנרדף גובר על פיקו"נ של הרודף. ומבואר, שאילמלא הרדיפה איסור רציחה לא היה נדחה, וא"כ ברור לחלוטין שבכדי שאיסור הרציחה ידחה – צריך שיהיה ודאי שבא להורגו, וא"כ כשיש ספק פשוט שאסור, דמהיכי תיתי שיהיה מותר, וא"כ מדוע צריך פסוק מיוחד ללמד זאת?

נמחיש את השאלה: קי"ל דמילה דוחה שבת. דהיינו שיש גזיה"כ "בעצם היום הזה", שאע"פ ששבת חמורה – מילה דוחה. והנה בגמ' (שבת קלד ע"ב ואילך) מבואר, שאם יש ספק אם נולד באותו יום או לא – אין מילתו דוחה את השבת, דכתיב "ערלתו" ודאי ולא ספק. וכתבו בתוס' שם דקרא אסמכתא בעלמא, כי הרי כל הטעם שמילה דוחה שבת הוא רק משום שיש כאן מצוות מילה בזמנה, וא"כ פשוט הוא שכשיש ספק בדבר – אינה דוחה שבת. וא"כ ה"נ הכא, מדוע צריך פסוק לשם כך (וכאן לא כתבו שהפסוק אסמכתא)?

יש מקום לבאר עפ"ד רש"י (ב ע"ב, ד"ה הכי קאמר), שכתב שבכל אדם שבא במחותרת, אנו מניחים שברור שהוא בא כדי להרוג (כשאיין הוכחה ברורה אחרת), ורק באב על הבן וכיוצא"ב, שהוא אוהבו – הוי ספק.

מה שנתנה לך תורה רשות על הבא במחותרת להורגו, כדכתיב "אם במחותרת ימצא הגנב והוכה ומת אין לו דמים" אם ברור לך הדבר כאור, שהוא בא על עסקי נפשות – דהיינו כל אדם חוץ מאב על הבן וכיוצא בו, שמכיר בו שהוא

אוהבו מאד, אבל שאר כל אדם, אם היה בעל הממון עומד כנגדו להציל ממנו ממונו – זה עומד עליו והורגו – רוצח הוא, וניתן רשות לכל הקודם להציל את בעל הממון בנפשו של בא במחותרת...

ומבואר, שבמקרה של אב על הבן, אף אם הנסיבות מראות שהוא רוצה להורגו – תמיד הוי מציאות של ספק, ולכן לעולם יהיה אסור להורגו.

וא"כ, הפסוק לא חידש שבספק לא הורגים, דזה פשיטא וכנ"ל. אלא החידוש הוא, שגם במצב שבשאר כל אדם היה ניתן להורגו, מ"מ באב על הבן לעולם הוי ספק, וא"א להורגו.

וכן כתב רש"י להדיא בסנהדרין (עב ע"ב):

אב הבא על הבן – במחותרת, מספק אל יהרגהו בנו, דודאי רחמי האב על בנו, ואפילו הוא מציל ממונו לא יהרגהו, הלכך דמים לו עד שיודע לך כשמש שהוא אכזרי עליך ושונאך.

וא"כ, אמנם יש מצב שיהיה אפשר להרוג אף באב על בנו, והיינו כאשר ודאי שהוא רוצה להרוג. אך במקרה שבשאר כל אדם היה אפשר להרוג (דהיינו בסתמא) – באב על בנו א"א להרוג, כי רחמיו על בנו, עד שיוכח בכירור שהוא בא כדי להרוג.

אך תוס' חלקו על רש"י וכתבו:

אי פשיטא לך דאנפשות קאתי – אומר ר"י וריב"א דהאי קרא באב על הבן מיירי דסתם אב מרחם על הבן ולא יהרגנו אם יעמוד נגדו להציל ממונו ולכך לא ניתן להצילו בנפשו אלא כשיודע בכרור שלהורגו בא...

ולפ"ז הדק"ל שא"כ הרישא מדברת באב על בנו, ומדוע צריך את הסיפא שכאשר לא ברור אסור, הרי פשיטא שלא יהרוג, דמכלל לאו אתה שומע הן.

רבי דוב פוברסקי מיישב, שאמנם ברור הוא שבספק אסור להרוג וא"צ פסוק, אך החידוש בפסוק הוא שהסתכלות על ספק אם בא להרוג או לא צריכה להיות כהסתכלות על מקרה שודאי אינו בא להרוג. דהיינו, שאם לא היה פסוק, הו"א שאמנם אסור להרוג במקרה של ספק, אך אם הרג – לא יצא מכלל ספק ויהיה פטור מעונש. בא הפסוק ומחדש, שבמקרה של ספק, כמו באב על בנו – הוי כמצב הסתמי שרחמיו על בנו ולכן אם הבן הרגו מתחייב.

תירוץ נוסף הוא כותב: בסנהדרין שם מבואר שהבא במחותרת ושבר כלים – פטור, דקלב"מ. ומה יהיה הדין באב על בנו ששבר כלים, והבן לא הרגו, ואח"כ טוען האב

שהוא בא על מנת להרוג. האם מחויב לשלם? לולי הפסוק הו"א שהוא פטור, כי טוען שבא להרוג וא"כ קלב"מ. קמ"ל שהוא חייב לשלם על הכלים, כי חזקה שרחתמו על בנו ולא היה הורגו.

ונראה ליישב באופ"א:

במנחת חינוך (מצוה רצו, אות לג בהוצ' מכוון ירושלים) דן במקרה שרואה מי שרודף אחר ספק נפש – כגון ספק יהודי ספק גוי. על הצד שהנרדף גוי – אין לרודף חיוב מיתה, האם מותר למי שצופה בהם להרוג את הרודף או לא. המנ"ח מביא את דברי הגמ' ביומא (פה ע"א), שיש שם כמה דעות האם פיקו"נ דוחה שבת. לדעת רבי ישמעאל כל מקרה של בא במחותרת הוי ספק על ממון בא ספק על נפשות בא, ובכ"ז איסור רציחה נדחה מפני ספק פיקו"נ של הנרדף, ע"ש במקרה של ודאי פיקו"נ שדוחה את כה"ת כולה. ע"כ. ומבואר להדיא שבספק נפשות ספק ממון מותר להרוג. והגם שבהמשך אומרת הגמ' דאית לרבי ישמעאל פירכא, דדילמא כדרבא, דאמר רבא: מאי טעמא דמחותרת, חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו, והאי מידע ידע דקאי לאפיה, ואמר: אי קאי לאפאי קטילנא ליה, והתורה אמרה: בא להרגך השכם להרגו. ואשכחן ודאי, ספק מנלן, ולכן למסקנא ילפינן מדכתיב "וחי בהם" ולא שימות בהם, ולכן ה"ה לספק. עכ"ד הגמ'. וקתני מיהת, דבעניין בא במחותרת בספק נפשות מותר להורגו, וא"כ ה"ה בנ"ד שיהיה ניתן להצילו בנפשו אף בספק רודף כמו בכגון שרודף אחר גוי.

ומוסיף המנ"ח, שהסברא בהיתר זה היא, "כיון דפושע הוא", שהוא הביא על עצמו את המצב שהעמיד את נפשו בספק מול נפש הנרדף בספק, ולכן התורה לא חסה עליו.

וכן משמע מדברי הגרא"מ הורביץ (בילקוט מפרשים למכילתין בסוגיין), שהקשה על התוס', מדוע פירשו את הפסוק באיוב באב על בנו שזהו מקרה שאינו מצוי, ולא בשאר כל אדם. ולכן כתב דלולי דבריהם היה מפרש, שהפסוק באיוב דיבר על גויים בני נח. כלומר: דווקא בישראל דכתיב ביה "וחי בהם" וילפינן מיניה שידחה ספק פיקו"נ את כל המצוות, ובתוך זה יש גם את איסור שפיכות דמים, בהיכי תימצי של רודף דלא שייך סברת מי יימר דדמא דידך סומק טפי, דפושע הוא, וה"ה בספק רודף, דפושע הוא, וכך אמרינן נמי במצב של ספק בבא במחותרת. אבל בכני נח לא נאמר "וחי בהם", ומאידך אין לבן נח חיוב למסור נפשו, כי אין לו מצוות "בכל נפשך". אך כל זה דווקא כאשר בא עליו להורגו בוודאי, אך במקרה של ספק, ע"ז אומר הפסוק באיוב שא"א. אמנם בישראל, אף בספק מותר להרוג את הבא במחותרת.

וכן הדברי יחזקאל (סי' כג אות י), כותב כדבר פשוט, שבספק בא במחותרת, שאנו מסופקים אם בא על נפשות או על ממון – ניתן להורגו. וכך מדייק בדברי הרמב"ם, שדווקא כאשר ברור לו שבא על עסקי ממון, אך אם יש ספק נפשות – ניתן להורגו.

ואימתי יש מצב של ספק בבא במחותרת? הרי אם הוי בסתמא, מניחים שבא להרוג, ואם בא אב על בנו – מניחים שלא בא להרוג ואסור להורגו. ויש אחרונים שכתבו, שמדובר במקרה שאינו מזהה את הבא במחותרת, אם זהו אביו או סתם אדם, ומקרה זה מוגדר כ"ספק". אך מקרה זה אינו שכית.

ונראה לבאר שמדובר במקרה רחב יותר. הראב"ד בהל' גניבה (פ"ט ה"ח) מביא את דרשת חז"ל מהפסוק "אם זרחה השמש", שצריך להיות מקרה של ודאי ולא ספק – אם ברור לך הדבר כשמש וכו', ולפ"ז אין כוונת הפסוק ל"יום" דווקא, אך הראב"ד עצמו כותב על כך:

אעפ"כ אין מקרא יוצא מידי פשוטו, ביום אינו רשאי להרגו שאין גנב בא ביום אלא להשמטה, שומט ובורח מיד ואינו מתעכב לגנוב ממון גדול ולעמוד על בעליו להרוגו אלא גנב בלילה, מפני שגנב לילה יודע שבעל הבית בבית או בא להרוג או ליהרג, אבל גנב יום אין בעל הבית מצוי בביתו ושמוטה בעלמא הוא. וחי ראשי כל מבין די לו בזה.

נראה, שהראב"ד כאן נותן פתח להבנה שדין בא במחותרת אינו דין פשוט וחתוך שכל אדם זר ודאי בא להרוג, ואב על בנו ודאי אינו בא ע"מ להרוג, אלא צריך להפעיל את שיקול הדעת בכל מקרה לגופו, שישנם מקרים שמסתבר שלא בא בכדי להרוג, והולכים לפי הנסיבות, שכאשר רוצה "לשמוט ולברוח מיד ואינו מתעכב לגנוב ממון גדול" – נראה שמקרה זה מוגדר כ"ספק", ולכן אין להורגו.

ולכן הדיון של האחרונים מה הדין במקרה של ספק בבא במחותרת, הוא דיון שכית שמצוי במקרים רבים.

א"כ, מצינו כמה אחרונים שסוברים שאף בספק נפשות בבא במחותרת או ברודף – ניתן להורגו, ובמקרה זה נפשו של הנרדף חביבה מנפשו של הרודף, כי הכניס עצמו למצב של פשיעה.

מאידך, הקוב"ש (אות ד), דן האם יהיה נכון לומר שכיוון שהגנב הכניס עצמו למצב של ספק די בכך לומר שנפשו של הנרדף עדיפה. הוא טוען שכל ההיתר להרוג את הרודף או את הבא במחותרת הוא דווקא כאשר נוצר מצב זה כתוצאה מפשיעת הרודף, ורק אז אמרינן שפיקו"ג של הנרדף דוחה את איסור רציחת הרודף. אך כ"ז

דווקא כאשר יודע שהוא בא להרוג, אך בספק – כיוון שיש צד שבא על עסקי ממון, שוב חוזרת סברת מי יימר דדמא דידך סומק טפי. שהרי בגמ' ביומא שם בתחילה אומר ר' ישמעאל שאף בספק מותר, ואח"כ דוחה דילמא כדרבא, שדווקא בבא במחותר התירו להורגו, כי חזקה אין אדם מעמיד עצמו על ממונו, וכאשר יעמוד על ממונו, הבא במחותר יקום עליו להורגו, וא"כ דווקא במקרה של ודאי (שיש את החזקה הנ"ל) התירו. מאידך כותב הקוב"ש שיש סברא לומר שמותר אף במצב של ספק, כנ"ל.

עוד הוא דן, במקרה שהרודף ספק בא על נפשות ספק על ממון, וא"כ יש כאן ספק של ספק נפשות ואצל הנרדף הוי ודאי ספק נפשות (כי יש ספק אם יצליח להורגו). הקוב"ש מביא את דברי רש"י בפרשת מקץ שיהודה אומר ליעקב שישלח את בנימין ונחיה ולא נמות", וכותב רש"י, שעדיף לאחוז את הספק ולהניח את הודאי, שאם יישארו בא"י ודאי כולם ימותו, ואם יקחו את בנימין יש ספק מה יעשו לו. וא"כ מבואר שיש להעדיף את הספק. עוד מביא הקוב"ש את דברי הירושלמי שדן במקרה שאדם יכול להציל את חברו הטובע בנהר, אך הוא עצמו ספק ימות, דהיינו שלחברו יש ודאי ספק נפשות (כי גם אם ילך להצילו ייתכן שימות, כגון שלא יספיק להגיע אליו וכו'), אומר הירושלמי שצריך להצילו. וגם כאן מבואר שכיוון שהספיקות אינם שקולים, כי הטובע הוא בוודאי ספק נפשות, ולמציל יש ספק של ספק נפשות. וא"כ ה"ה במקרה של הרודף. אך מ"מ כותב שהרמב"ם והשו"ע לא כתבו זאת.

גם בחידושי ר' שמואל דן בזה, ואף הוא מוכיח מדברי הגמ' ביומא. שכאשר אומרת דילמא כדרבא יש לדון האם הגמ' עדיין נשאת בהנחת היסוד של ר' ישמעאל שבמקרה של ספק אפשר להורגו, כי עצם מעשה הרדיפה מבטל את סברת מי יימר משום שהוא פושע, או שכאשר מביאים את החזקה של רבא, הגמ' חוזרת בה וסוברת שסברת מי יימר נדחית רק כאשר יש ודאות שבא על נפשות. ר' שמואל נוטה לומר שהגמ' חוזרת בה, ולכן כאשר ספק בא על נפשות – א"א להורגו. ואף שהגמ' בהמשך מביאה את הפסוק "וחי בהם" ולומדת אף למקרה של ספק, מ"מ הכל מבוסס על חזקה דרבא, ולולי היא אין בכלל נידון בגדרי פיקו"נ, כי תמיד יש סברת מי יימר שעומדת כאן ובגללה עליו להיהרג ולא להרוג. ולכן רק בוודאי יש חידוש של התורה שמותר.

לסיכום: דעת המנ"ח והדברי יחזקאל והגרא"מ הורביץ שמותר אף בספק, ודעת הקוב"ש ור' שמואל נוטה לומר שאסור.

עתה נשוב למה שפתחנו. נראה לומר, שהצורך בדרשת הפסוק היא בכדי ללמדנו

שלא אומרים את הסברא של המנ"ח שעצם מעשה הרדיפה מבטל את "מי יימר", ולכן מותר להורגו אף בספק, אלא אסור להורגו במקרה של ספק, כי הגמ' חזרה בה, כדברי הקוב"ש ועוד.

וא"כ, מה שפתחנו שלכאורה במקרה של ספק אין שום סברא להתיר ומדוע צריך פסוק, כעת נוכחנו לדעת שאין זה כה פשוט, כי יש הרבה אחרונים שהתירו במקרה של ספק, וא"כ אפ"ל שהפסוק בא לאפוקי מסברתם.

באותו עניין - הרחבה

בחידושי הגר"ח על הרמב"ם בהל' רוצח ושמירת הנפש (פ"א ה"ט) כתב לחקור, האם יסוד ההיתר להרוג את הבא במחתרת או הרודף הוא משום שאיסור רציחה נדחה מפני פיקוח נפש, או שהתורה גזרה "אין לו דמים", דהיינו שהותר להורגו ונחשב כמת.

במילים אחרות: האם ההיתר להורגו ברודף ובא במחתרת הוא דחוייה או הותרה. כלומר: האם דחו את איסור הרציחה מפני פיקוח נפש, אך לא הותר דמו לגמרי. או שאין כלל איסור רציחה, ומשעה שהתחיל לרדוף או שנכנס לביתו – אין לו דמים, גברא קטילא הוא.

אלא דאכתי יש להסתפק, אם כל הגזירת הכתוב ברודף הוא רק בעצמו של הרודף, שידחה בפני פקוח נפשו של הנרדף, אבל עיקר ההצלה של הנרדף היא משום דין פקוח נפש של כל התורה כולה, או דנימא דגם עיקר ההצלה של הנרדף היא מהך גזירת הכתוב של רודף, והוא דין הצלה בפני עצמו של נרדף, מלבד דין פקוח נפש של כל התורה, וצ"ע.

אמנם הגר"ח לא מגדיר את הספק שלו במונחים של "הותרה" ו"דחוייה", אך נראה שזו כוונתו.

בהמשך דבריו כותב ר' חיים, שלדעתו הצד השני נכון יותר. וראיתו, שהרי דין רודף נלמד מהפסוק "שופך דם האדם באדם דמו יישפך" – מכאן שהבא להורגך השכם להורגו. ופסוק זה נאמר לבני נח, וא"כ דין זה שייך בכלם, וכן משמע להדיא בסנהדרין דף נו ע"ב. וכבר הבאנו לעיל שלבני נח אין "וחי בהם" ואין להם חובה למסור נפשם, ולמרות זאת דין זה שייך בהם, וא"כ מוכח שיש כאן גזירת הכתוב

מיוחדת שאין איסור רציחה חל על רודף ובא במחותרת¹.

ועוד, שבסנהדרין (עג ע"א) דין רודף נדרש מנערה המאורסה "צעקה ואין מושיע לה" – הא יש מושיע לה – חובה להורגו, וק"ו לרודף, וקשה דתיפוק לה משום פיקו"נ? אלא ע"כ שרודף הוא דין בפני עצמו.

אמנם היה ניתן לדחות שהפסוק נצרך כדי לסלק את סברת מי יימר. וצ"ע.

ואילו המנ"ח והגרא"מ הורביץ והדברי יחזקאל כנראה סוברים שיסוד ההיתר הוא "דחוייה", ולכן נדחה אף מפני ספק, ואין כאן רק גזיה"כ מקומית של התורה במקרה של רודף או שבא במחותרת בוודאי.

עפ"ד הגר"ח ניתן לפשוט ספק שהסתפק בו המשנה למלך, אם כי בשונה ממה שפשוט המל"מ עצמו.

הרמב"ם בהלכות שבת (פכ"ד ה"ז) כותב, שהוצאה להורג אינה דוחה שבת, וז"ל:

אין עונשין בשבת אף על פי שהעונש מצות עשה אינה דוחה שבת, כיצד? הרי שנתחייב בבית דין מלקות או מיתה אין מלקין אותו ואין ממיתין אותו בשבת, שנאמר "לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת" (שמות לה), זו אזהרה לבית דין שלא ישרפו בשבת מי שנתחייב שריפה, והוא הדין לשאר עונשין.

המשנה בסנהדרין (עג ע"א) אומרת, שאחד שרודף אחר הערווה לאונסה (כגון אחר נערה המאורסה) – יש להרוג אותו.

ומסתפק המל"מ, במקרה שאחד רודף אחר נערה המאורסה בשבת – האם מותר להורגו?

כדי לפשוט את הספק, מביא המל"מ את דברי הרי"ף. לקמן במכילתין (מט ע"ב) איתא: "אמר רבי שמואל בר נחמני אמר רבי יוחנן: עם הארץ מותר לקורעו כדג. אמר רבי שמואל בר יצחק: ומגבו". וכן שם "אמר רבי אלעזר: עם הארץ מותר לנוחרו ביום הכיפורים שחל להיות בשבת". הרי"ף (טז ע"א-ע"ב) מבאר שהכוונה היא לעם הארץ שרודף אחר הזכור או אחר נערה המאורסה, ולכן מותר להורגו אפילו ביוה"כ שחל בשבת. וז"ל:

¹ הקוב"ש (אות רא) מקשה על כך, שהרי איתא שאם יכול להצילו באחד מאבריו – חייב, וא"כ מוכח שאין כאן היתר גורף אלא הוי "דחוייה"? ומיישב, שאע"פ שהדבר הותר, זה היתר רק במקרה שא"א לעשות זאת באופן אחר חוץ מלהרוג אותו.

אבל עם הארץ דהכא דחשיד אכל הני דאמרן, הוא דהא חשוד על הגניבה... ועוד, שהוא חשוד על העריות כדאמר ר' אלעזר מותר לנוחרו ביום הכפורים, כגון שהיה רץ אחר הזכור או אחר נערה המאורסה ביוה"כ, שמותר להצילו כנפשו כדתנן ואלו שמצילין כנפשו וכו':

וכ"כ הר"ן שם:

ואמרינן נמי בגמ' דמותר לנוחרו ביום הכפורים שחל להיות בשבת. וכל הני מילי ודאי גוזמא נינהו אבל רב שרירא גאון ז"ל פירשה בתשובת שאלה דה"ק, אוי לו לעם הארץ שפעמים שבורות שלו גורם לו למות מיתה מנוולת, שעמיותו מביאו לרוץ אחר נערה המאורסה אפי' ביום הכפורים שחל להיות בשבת ואין ממתניין להמיתו וממיתין אותו מיתה מנוולת ולא כשאר הרוגי ב"ד שבוררין להן מיתה יפה ואפשר שלזה נתכוין הרב אלפסי ז"ל וכן מה שאמר בגמרא עם הארץ אסור לאכול בשר הכי נמי קאמר אוי לו לעם הארץ שפעמים שיש לו בהמות ועופות ומתוך עמיותו שאינו יודע לשחוט ולבדוק אסור לאכול מהן וכן כתב ר' יהודה אלברגילוני ז"ל.

מכאן מוכיח המל"מ שמותר להורגו אף בשבת.

אך ראוי לברר מה היה מקור הספק שלו.

בפשטות אפ"ל שהספק הוא כך: אם יסוד ההיתר מבוסס על "הותרה", דהיינו שאין כאן כלל איסור רציחה – כל זה לגבי איסור הרציחה, אך לעניין חילול שבת יש לחזור לדינים של פיקו"נ בשבת, ולחלק בין רודף ע"מ להרוג – שיש פיקו"נ ודוחה שבת, לבין רודף ע"מ לאונסה – שאף שאין איסור רציחה, מ"מ יש איסור שבת, כי אין פיקו"נ.

אך אם ההיתר להרוג את הרודף הוא מדין "דחוייה", שהתורה דחתה את איסור הרציחה מפני פיקו"נ של הנרדף, א"כ כך יהיה הדין בנערה המאורסה, שהתורה חידשה שהאונס נחשב כרוצח (כדילפינן בגמ'), ולכן יסוד ההיתר יהיה שייך גם בשבת, כי אם איסור רציחה נדחה מפני הפגם של הנערה, כ"ש שאיסור שבת יידחה מפני זה.

וייתכן שבזה הסתפק המל"מ. וכיוון שהכריע שמותר, יוצא שהוא סובר שדין רודף הוא "דחוייה" ודלא כהגר"ח.

הגר"ש שקאפ נקט כהגר"ח, שדין רודף הוא מחודש, שכל מי שרודף אחר חברו הותר דמו לגמרי. וכן נקט הגרי"ז.

ונ"מ בספק רודף ע"מ להורגו. המנ"ח יוצא מנקודת הנחה שמותר להורגו, כי אף ספק

פיקו"נ דוחה את כה"ת כולה, אך לפי הגר"ח ש"הותרה", היינו רק בוודאי.
 נ"מ נוספת: בגמ' לקמן שם (מט ע"ב) איתא "ויש אומרים אף אין מכריזין על אבירתו"
 (של עם הארץ). תוספות שם כתבו:

ותימה לר"י, אמאי ממונו אסור השתא גופו מותר שמותר לקורעו כדג – ממונו
 לא כל שכן? דכה"ג אמר בהגוזל בתרא (ב"ק קיט ע"א) ובע"ז (כו ע"א) גבי מוסר
 למאן דלית ליה סברא דאפשר דנפיק מיניה ברא מעליא.

ונראה לר"י, דלעיל מיירי במכיר וכופר להכעיס דה"ל הריגתו כמו פיקוח נפש
 שהוא לסטין וחשוד על הדמים דאי לאו הכי היאך מותר להורגו ביום הכפורים
 שחל להיות בשבת הלא אפילו נכרי אסור, וכן משמע הלשון על חייו אינו חס
 דמכיר וכופר דיש הרבה עניני עם הארץ כדמוכח בסוטה בפרק היה נוטל (כב
 ע"א). ואור"י, דמה שאנו מקבלים עדות מעם הארץ כדאמר בפרק חומר בקדש
 (הגיגה כב ע"א) כמאן מקבלים האידנא סהדותא מעם הארץ כרבי יוסי.

וא"כ ייתכן שהתוס' סברו ש"הותרה" ודלא כמל"מ.

יוצא לפי דברינו, שהגר"ח וסיעתו יחלקו על המל"מ ויסבור שבשבת אסור להרוג את
 הבא במחותרת או את הרודף. אך קשה, שהרי בדברי הרי"ף והר"ן איתא להדיא
 שהדבר מותר?

ונראה שאפשר לדחות את ראייתו של המל"מ מדברי הרי"ף, כי כאשר הורג נערה
 המאורסה – ייתכן דבכלל אין חילול שבת בהריגה, משום דהויא מלאכה שאינה
 צריכה לגופה, כי רוצה רק להציל את הנערה ואין לו עניין בהריגת הרודף. ולכן התיירו
 שם הרי"ף והר"ן, וגם הגר"ח ודעימיה יסברו כך. ואף אם נאמר שהמל"מ עצמו סבר
 שמלאכה שאינה צריכה לגופה חייב, מ"מ ניתן לומר שהרי"ף והר"ן סוברים שפטור,
 וא"כ אין ראייה מדבריהם.

המל"מ עצמו מתייחס לזה בתוך דבריו, וכותב שמלאכה זו צריכה לגופה, מפני שהוא
 הורג כדי שתהיה כפרה לרודף, וא"כ הרציחה חשיבא תיקון. אך הדבר דחוק.

יש להקשות, דלשיטת הגר"ח שההיתר בבא במחותרת הוא "הותרה", דהיינו חידוש
 מיוחד של התורה ש"אין לו דמים", צ"ע בדברי הגמ' ביומא, שמבואר שם להדיא
 בדעת ר' ישמעאל שלומדים מבא במחותרת לכל התורה כולה, והרי לדעת הגר"ח יש
 כאן רק גזיה"כ מיוחדת?

בחידושי ר' שמואל מבאר, שלמסקנא הגמ' חוזרת בה. בהו"א אכן יסוד ההיתר היה
 משום פיקו"נ, ולכן רצתה הגמ' ללמוד לכל התורה, אך במסקנא, שמבארים כשיטת

רבא, סוברת הגמ' שדין בא במחתרת מיוחד, והוא היתר רק בבא במחתרת. אלא שהדבר דחוק בלשון הגמ', שרבא אומר דכולהו את להו פרכא לבר משמואל, ולומדים מ"וחי בהם" ולא שימות בהם, וא"כ גם למסקנא לומדים דין כללי לכה"ת.

אולי ניתן לומר, שגם למ"ד הותרה, זו רק הוספה וחידוש, שהותר דמו לגמרי, אך גם הוא מודה שנכלל בזה דחוייה. אך מאידך קשה לומר כן, שהרי בגמ' שם הנידון הוא מהו המקור לדין זה, וא"א לומר שבמקור הדין הגמ' מדברת על "דחוייה", בעוד שיסוד הדין באמת הוא "הותרה". וצ"ע.

הגר"א וייס בספרו מנחת אשר למכילתין (סי' ג אות ב) רוצה לחדש, שיש חילוק בין רודף לבא במחתרת: בא במחתרת הוי הותרה, שהותר דמו לגמרי. ואילו דין רודף הוא "דחוייה".

הוא מוכיח כמה הוכחות, כדלהלן:

גבי רודף, הלשון במשנה (סנהדרין עג ע"א) היא "מצילין אותו בנפשו", דהיינו: מצילין את הנרדף בנפשו של הרודף. וא"כ רואים שהדין הוא משום הצלת הנרדף, ולא שהותר דמו של הרודף. ואילו בבא במחתרת הלשון בכתוב היא "אין לו דמים", וא"כ הותר דמו.

ברודף מצינו שמחויב להצילו באחד מאבריו אם ביכולתו לעשות כן, אך בבא במחתרת לא מצינו חיוב כזה, ומוכח דהוי היתר גמור דאין לו דמים. ומוכיח כן משו"ת שבות יעקב (ח"ב סי' קפז) שכתב שבבא במחתרת אין חיוב להצילו באחד מאבריו.

לגבי רודף כתוב "הכל מצווין להורגו", ואילו גבי בא במחתרת כתוב שיש "רשות" להורגו, דהיינו רק היתר (והדברי יחזקאל כבר דייק דיוק זה בלשון הגמ'). והטעם, משום שאף בספק מותר להורגו, וכיוון שבמקרה של ספק א"א לחייב להורגו, לכן הלשון היא "רשות". יוצא מדברי המנחת אשר שגבי בא במחתרת הוי "הותרה" אף במקרה של ספק, ויש להעיר שבחי' ר' שמואל ועוד אחרונים כתבו להיפך, שרק בוודאי הוי הותרה, אף בספק אסור, וכנ"ל.

ואחמה"ר, נראה לדחות את ראיותיו של המנ"א, ואף נוסיף בזה הוכחות הפוכות:

לגבי ההוכחה מהלשון "מצילין אותו בנפשו", הנה התוס' שם כתבו להדיא: "משמעות הלשון שמצילין הנרדף בנפשו של רודף אבל לא יתכן לפרש כן ברודף אחר הבהמה וכיוצא בה, לפיכך נראה לפרש דמצילין את האדם מן העבירה בנפשו

של עצמו". וא"כ הכוונה היא להציל את הרודף מהחטא. ודלא כדברי המנח"א.

לגבי הצלה באחד מאבריו בבא במחותר, גם זה ניתן לדחות: א. הדיוק שא"צ להצילו באחד מאבריו בבא במחותר אינו ברור כל צרכו. ב. גם אם נקבל זאת, שאין דין הצלה באחד מאבריו בבא במחותר, הרי לכשנעיין בתשובת השבות יעקב שצ"י אליה המנחת אשר, ניווכח שהוא דן שם לגבי בעל הבית, שזיהה את הגנב שבא במחותר, ועל זה דן אם מחויב להצילו באחד מאבריו, שהנה המל"מ דן האם חיוב ההצלה באחד מאבריו הוא על שאר אדם או אף על הנרדף בעצמו. וכן דן בזה הרא"ם בפירושו על רש"י בפסוקים אלו. ובזה הכריע שמצד הנרדף לא מצפים ממנו שידייק להצילו באחד מאבריו, כי בהול על נפשו, ורק בשאר כל אדם חייבו להצילו באחד מאבריו היכא דאפשר. וא"כ כל מה שדיבר השבו"י הוא רק על בעה"ב, אך לגבי שאר אדם ייתכן שאף בבא במחותר יש חיוב להצילו באחד מאבריו.

לגבי שינוי הלשון "מצווין" ו"רשות" – יש להקדים, שהרי כל יסוד ההיתר להרוג את הבא במחותר תמוה, מדוע לא חייבו את בעה"ב לשכור שומרים על ביתו ולנסות בכל האפשרויות שהוא יכול שלא יוכל א"א להיכנס לביתו. וכיצד התירו לו להרוג מי שנכנס לביתו כאשר הגנב לא קם עליו? בשלמא ברודף, אין ביד הנרדף לעשות דבר, אך בבא במחותר היה עליו להתגונן. וכי התירו לכבות דלקה בשבת במקרה שאין לו פיקו"נ? אין תשובה ברורה בדבר, אך מ"מ קי"ל שהתירו לו כיוון שעלול הדבר להגיע לידי פיקו"נ. ור' שמואל מפריז ואומר, שכל אדם שמאיימים עליו ברצח אם לא יעשה פעולה מסוימת – מותר להורגו, כי עצם האיום הוי כ"רודף". ויש לכך ראייה מהגמ' בסנהדרין, שאומרת "אילמלי התהפך זימרי והרגו לפינחס – לא היה נהרג עליו", שהרי פינחס הוא רודף (כי אין חיוב מיתת ב"ד בכוזב ארמית), ונשאלת השאלה, מדוע היה מותר לזימרי להרוג את פינחס, הרי אם זימרי היה עוזב את הערווה – כבר פינחס לא היה הורג אותו. אלא מוכח שזימרי לא היה מחויב לעזוב ומותר לו להרוג את הרודף בכל מקרה. לפ"ז, אף אם אדם מאיים על חברו ברצח אם לא יפסיק לאכול ביוה"כ או שיפסיק לעשות כל עבירה אחרת – מותר לאוכל להרוג את המאיים. וא"כ לפ"ז ניתן לבאר שמשום כך הלשון היא "רשות", כי לא מוכרח שבכל מקרה כזה יש כאן פיקו"נ, שהרי יכול בעה"ב להמשיך לישן בשלווה ולא להיתקל בגנב.

מעבר לכל זה, ישנם כמה הוכחות בגמ' ובראשונים, שדין רודף ודין בא במחותר חד הוא, ונמנה כמה מהן:

הגמ' בסנהדרין (עב ע"ב) אומרת לגבי בא במחותר: "והכה בכל אדם – איצטריך, סלקא דעתך אמינא: בעל הבית הוא דקים ליה דאין אדם מעמיד עצמו על ממונו, אבל

אחר לא – קא משמע לן, דרודף הוא, ואפילו אחר נמי”.

וכ”כ הרמב”ם (פ”ט מהל’ גניבה ה”ט): “ומפני מה התירה תורה דמו של גנב אף על פי שבא על עסקי ממון לפי שחזקתו שאם עמד בעל הבית בפניו ומנעו יהרגנו ונמצא זה הנכנס לבית חבירו לגנוב כרודף אחר חבירו להרגו ולפיכך יהרג...”.

במעשה דרבי שילא המובא בברכות (נח ע”א): “אמר: האי רודף הוא, והתורה אמרה: אם בא להרגך – השכם להרגו”. ופירש”י: “התורה אמרה אם בא להרגך השכם להרגו – אם במחתרת ימצא” וגו’, לפי שבא על עסקי נפשות, שידוע הוא שאם תמצאנו חותר לא תעמיד עצמך מלהציל ממונך, והוא בא לדעת כן שיקום עליך ויהרגך, אמרה תורה: השכם אתה והרגהו”. רש”י קושר בין בא במחתרת לדין רודף.

כעין זה, הגמ’ לקמן שם (סב ע”ב) מביאה את המעשה בדוד ושאול, שדוד כרת את כנף מעילו וכו’, ומסופר: “אמר לו דוד לשאול: מן התורה – בן הריגה אתה, שהרי רודף אתה, והתורה אמרה: בא להרגך השכם להרגו”. ופירש”י: “התורה אמרה וכו’ – אם במחתרת ימצא הגנב” וגו’, וכבר פירשנוהו למעלה במעשה דרבי שילא”.

וא”כ מוכח מכמה מקומות שיש קשר ביניהם ואין לחלק, וכך תפסו כל האחרונים. וצע”ג בדברי המנחת אשר.